

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

30.08.2023. Nr. 1-5/260

Labklājības ministrijai
lm@lm.gov.lv

Zināšanai: Latvijas Pašvaldību savienībai
lps@lps.lv

Vides un reģionālās attīstības ministrijai
pasts@varam.gov.lv

Tieslietu ministrijai
pasts@tm.gov.lv

Par personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesisko aizsardzību saistībā ar aizgādņu problemātiku pašvaldībās

Tiesībsarga kompetencē ir veicināt cilvēktiesību ievērošanu, kā arī reaģēt uz iespējamiem šo tiesību pārkāpumiem, tostarp uz vismazāk aizsargāto personu tiesību pārkāpumiem. Personas ar garīga rakstura traucējumiem vai citiem veselības traucējumiem, kurām atbilstoši normatīvajam regulējumam tiek ierobežota rīcībspēja un nodibināta aizgādība, arī ir pieskaitāmas pie mazaizsargātām personām.

Bāriņtiesas ilgstoši gadu no gada ir aktualizējušas problemātiku saistībā ar ierobežotām iespējām atrast aizgādņus personām ar ierobežotu rīcībspēju. Š. g. pavasarī Rīgas bāriņtiesa informēja gan Labklājības ministriju, gan Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju, gan tiesībsargu¹ par minēto problemātiku un lūdza sniegt palīdzību, jo situācija Rīgas pašvaldībā attiecībā uz šo mērķgrupu kļuvusi kritiska, proti, Rīgas bāriņtiesas redzeslokā bija septiņpadsmit personas, kurām aizgādņus nebija izdevies atrast. Vēstulē pausts viedoklis, ka Rīgas bāriņtiesas ieskatā aizgādņa amatam jābūt valsts apmaksātam. Atbildīgās institūcijas, reaģējot uz saņemto informāciju, sniedza ieteikumus situācijas risinājumam (aizgādņa pabalsta paaugstināšana, nevalstisko institūciju uzrunāšanu, nepieciešamība izvērtēt iespēju izveidot algotu darba vietu darbiniekam, kurš nodrošinātu aizgādņa pienākumu pildīšanu). Tiesībsarga rīcībā ir informācija, ka Rīgas pašvaldība ir

¹ Rīgas bāriņtiesas 24.04.2023. vēstule Nr.BT-23-4142-nd.

pārskatījusi un paaugstinājusi aizgādņiem paredzēto pabalsta apmēru², kā arī Rīgas bāriņtiesa ir uzrunājusi nevalstiskās organizācijas, tomēr uz 21.08.2023. vēl aizvien vienpadsmit personām aizgādņi nebija atrasti. Tiesībsargs Rīgas pašvaldību savā 24.08.2023. vēstulē Nr. 1-5/247 ir aicinājis domāt par tūlītējiem risinājumiem, un iespējami lemt par algotas darba vietas izveidošanu, lai nodrošinot pārstāvību šiem konkrētajiem cilvēkiem viņu mantiskajās tiesībās. Norādāms, ka tiesībsargs tiek informēts par situācijām, kad ilgstošas pārstāvības neesamības dēļ šo mazaizsargāto cilvēku dzīves situācijas kļūst aizvien sarežģītākas un nereti noved pie šo cilvēku tiesību pārkāpumiem (netiek nokārtotas mantojuma lietas; viņi var zaudēt mājokli vai īpašumu; tiesvedības, kurā ir iesaistīti šie cilvēki, nesamērīgi ieilgst u.c.)

Tiesībsargs par jautājumu, kas saistīts ar problemātiku atrast aizgādņus lūdza viedokli sniegt Latvijas bāriņtiesu asociācijai (turpmāk – Asociācija), kura ir atsaukusies un savā 13.06.2023. vēstulē Nr. LBDA-23-5-nd ir sniegusi sekojošu informāciju. Apkopojot 34 bāriņtiesu sniegto informāciju, konstatēts, ka bāriņtiesu pārraudzībā ir 3154 personas ar ierobežotu rīcībspēju, no kurām uz vēstules sagatavošanas brīdi aizgādņi nebija iecelti 26 personām. Asociācija sniegusi informāciju, ka tikai 20 pašvaldībās tiek noteikts pabalsts aizgādņa pienākumu veikšanai un katrā pašvaldībā tas ir atšķirīgs. Dažās pašvaldībās pabalsts tiek izmaksāts reizi gadā un tas ir no 30 *euro* līdz 500 *euro*, lielākā daļa pašvaldību pabalstu izmaksā katru mēnesi, tās apmērs svārstās no 5 *euro* līdz 100 *euro*, turklāt vairums pašvaldību mazāku pabalsta apmēru noteikušas tiem aizgādņiem, kuri pārstāv aprūpes iestādē esošu personu. Vienā no aptaujātajām bāriņtiesām sniedza informāciju, ka pašvaldībā ir izveidota štata vieta – sociālais darbinieks, kurš uzņemas pildīt aizgādņa pienākumus sabiedrībā dzīvojošai un aprūpes iestādē ievietotai personai, kurai nav radnieku vai radnieki nav spējīgi pildīt aizgādņa pienākumus. Pašvaldības norādījušas, ka vissarežģītāk atrast aizgādņi personām, kurām nav radnieku, bet ir manta, kā arī tām personām, kuras ir ar psihiskiem veselības traucējumiem un ir nekritiskas pret savu veselības stāvokli, nelieto medikamentu, nesadarbojas, ir agresīvas. Norādīts, ka tikai atsevišķas bāriņtiesas nav saskārušās ar grūtībām atrast aizgādņus.

Asociācija š. g. 4.08.2023. sniegusi tiesībsargam konkrētāku informāciju par tām pašvaldībām, kurās iepriekš veiktajā aptaujā tika konstatēti gadījumi, kad personai ar ierobežotu rīcībspēju nebija iecelts aizgādņi³, kā arī pašvaldībām, kurās par aizgādņa pienākumu veikšanu netiek piešķirts pabalsts vispār⁴. Nenoliedzami, ka konkrētā informācija ir nepilnīga, jo ne visas bāriņtiesas ir Asociācijas biedri, kā arī jāņem vērā, ka situācija attiecībā uz aizgādņa nodrošināšanu ir mainīga. Tomēr konkrētie dati ļauj izdarīt zināmus secinājumus, tostarp par to, ka piecās no aptaujātajām pašvaldībām, kurās aizgādņiem nav paredzēts pabalsts, nav arī izdevies atrast aizgādņus. Tiesībsargs ņem vērā, ka katra situācija ir individuāla un ir būtiski analizēt katras konkrētās situācijas individuālos apstākļus, kādēļ nav izdevies atrast konkrētā pašvaldībā konkrētajam cilvēkam aizgādņi, tomēr tendence, ka aizgādņu atrašana kļūst aizvien problemātiskāka un atbildīgās institūcijas uz to jau ilgstoši ir norādījušas, nav noliedzams.

² <https://likumi.lv/ta/id/344050-par-brivpratigas-iniciativas-pabalstiem-rigas-valstspilsetas-pasvaldiba> (spēkā no 27.07.2023.)

³ Atbildes vēstulē norādīta sekojoša informācija: Rīga -12; Dienvidkurzemes novads – 2; Gulbenes novads -2; Liepājas valstspilsēta; Olaines novads – 2; Kuldīgas novads – 1; Rēzeknes novads – 1; Siguldas novads – 1; Tukuma novads – 1; Valmieras novads- 1; Ventspils valstspilsēta – 1.

⁴ Atbildes vēstulē norādīta sekojoša informācija: Alūksnes novads; Augšdaugavas novads; Balvu novads; Balvu novads; Gulbenes novads; Jelgavas valstspilsēta (ir štata vieta aizgādņa pienākumu veikšanai); Kuldīgas novads; Ķekavas novads; Madonas novads; Rēzeknes valstspilsēta; Saldus novads; Smiltenes novads; Valmieras novads; Ventspils novads; Ventspils valstspilsēta.

Tiesībsargs pilnībā atbalsta un iestājas par atbalsta personas lēmuma pieņemšanā pakalpojuma ieviešanu valstī, kā arī esam gandarīti, ka, lai arī ar zināmu kavēšanos, tomēr virzība grozījumiem normatīvajā regulējumā⁵ notiek, kas nenoliedzami nākotnē varētu samazināt nepieciešamību pēc rīcībspējas ierobežošanas tiesvedībām, tomēr nevaram noliegt, ka **šobrīd praksē pastāvošajām problēmām arī ir jāmeklē atbilstoši risinājumi**, jo raugoties no cilvēktiesību aizsardzības nav pieļaujama neviena situācija, kad personai, kurai ar tiesas nolēmumu ir ierobežota rīcībspēja konkrētās jomās, ilgstoši netiek nodrošināta likumā paredzētā pārstāvība.

Pašvaldību likuma 4.panta pirmās daļas 11.apakšpunkts nosaka, ka **pašvaldības autonomā funkcija ir īstenot aizgādībā esošo personu tiesību un interešu aizsardzību**. Apzinātā problemātika norāda uz to, ka valsts no vienas puses cenšas pasargāt mazaizsargātos cilvēkus un nodrošināt viņu tiesību aizsardzību (rīcībspējas ierobežojums atbilstoši Civillikuma normām ir nosakāms tikai un vienīgi pašas personas interesēs turklāt izmantojams kā pēdējais iespējamais personas tiesību aizsardzības mehānisms), tomēr pašvaldības nepietiekami atbildīgas rīcības rezultātā, padara šos cilvēkus vēl neaizsargātākus. Tiesībsargs uzskata, ka dati par Rīgas pašvaldību ir satraucoši, kā arī kopumā dati par cilvēkiem, kuri palikuši bez likumā paredzētās pārstāvības, prasa atbildīgu rīcību ne tikai no pašvaldībām, bet valsts kopumā.

Jānorāda, ka Asociācija līdzīgi kā Rīgas bāriņtiesa savā atbildes vēstulē ir paudusi viedokli, ka atlīdzība par aizgādņa pienākumu veikšanu būtu jānodrošina no valsts budžeta līdzekļiem visā valstī vienlīdzīgi, tāpat kā tas ir aizbildņiem. Turklāt pabalsta apmēram būtu jābūt tādām, lai cilvēki būtu gatavi uzņemties šādus pienākumus. Tāpat pausts viedoklis, ka valstiskā līmenī būtu jārod risinājums par profesionāli algotu aizgādņu ieviešanai, norādot, ka tā varētu būt atsevišķa štata vieta vai papildu pienākumi sociālajam darbiniekam (būtu jāsaņem atbilstoša izglītība vismaz kursu līmenī, lai ir izpratne par personām ar garīgās attīstības un psihiskās veselības traucējumiem). Pausta nepieciešamība izveidot aizgādņu reģistru, kurš sastāvētu no profesionāļiem, kuri būtu spējīgi realizēt šo personu juridiskās tiesības, jo tieši mantisko jautājumu risināšana ietilpst aizgādņa pienākumos, bet aizgādņu kompetence ļoti bieži nav pietiekama, lai kārtotu dažādus juridiskus jautājumus. Norādīts, ka sarežģīts ir arī rīcībspējas pārskatīšanas process, jo aizgādņi nespēj kvalitatīvi sagatavot pieteikumu tiesai, kā arī tiesā pārstāvēt aizgādībā esošās personas tiesības. Attiecībā uz pēdējo jānorāda, ka tiesībsargs vairākkārtīgi ir aicinājis bāriņtiesas informēt aizgādņus par tiesībām vērsties pēc valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības, ja ir grūtības sagatavot pieteikumus tiesā ar mērķi saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, kā arī zināmos gadījumos par nepieciešamību pārskatīt rīcībspējas ierobežojumus, esam ieteikuši ziņot prokuratūrai, kurai ir likumā paredzētās pilnvaras šādus pieteikumus iesniegt.

Tiesībsarga ieskatā atbalstāms un vērtā ņemams, kā arī neatliekami risināms jautājums ir saistīts ar to, lai **visā valsts teritorijā mazaizsargāto personu aizgādņiem būtu nodrošināms vienlīdzīgs atbalsts**. Uzskatām, ka nav pieļaujams, ka vēl aizvien ir pašvaldības, kurās aizgādņiem netiek sniegts pilnīgi nekāds finansiāls atbalsts aizgādņa pienākumu pildīšanai. Nenoliedzami, ka līdztekus finansiālajam atbalstam, ir nepieciešams arī domāt par to, lai bāriņtiesas sniegtu aizgādņiem profesionālu un jaunākajiem cilvēktiesību standartiem atbilstošu informatīvu atbalstu saistībā ar viņu pienākumu pildīšanu. Tāpat tiesībsarga ieskatā aizgādņa funkciju izpildi deleģēt pašvaldību sociālajam

⁵ Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdē 14.07.2023. tika skatīts un atbalstīts likumprojekts Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (222/Lp14, 2. las.).

darbiniekam var tikt izmantots galvenokārt kā krīzes situācijas risinājums, bet ilgtermiņā šāda pieeja nebūtu atbalstāma.

Aicinām par šiem jautājumiem diskutēt profesionāļu vidū un pieņemt atbilstošus lēmumus, lai rezultātā tiktu panākts, ka ikvienā situācijā, kad personai ar tiesas nolēmumu tiek noteikti rīcībspējas ierobežojumi, bez vilcināšanās tiktu iecelts aizgādnis un nodrošināta likumā paredzētā pārstāvība.

Ar cieņu
tiesībsarga pilnvarojumā
Pilsonisko un politisko tiesību
nodaļas vadītāja

Ineta Piļāne